

रवि शाक्य, इखाछँ, यल

स्तरीय नेपालभाषाया नियमावली

चवमि
काशीनाथ सम्भोट

साहुतित्रिउम्ह
रत्नाप्रतिराज शर्मा

पिकाक
देगः मिह्या सफू
ने. सं. ११०१ सिल्लाचहे

देगः : ११

पिकाक : सुशीलनारायण

सफूया हामाः चवमि

ह्वापां : १०००

मू : छम्बः

थाकुबि : समाः प्रिन्टिङ्ग प्रेस, गणबहाः, येँ ।

स्तरीय नेपालभाषाया नियमावली : काशीनाथ तमोट

स्तरीय नेपालभाषाया नयमावली

न्ह्याखँ

नेपालभाषाया च्वज्याय् वर्ण - विन्यासया ख्यलय् थीथी रूप खने दयाः आपालं मज्य्, मछि व पंगलं ततमत क्यनाः भाषाय् अस्थिरता वयाच्चंगुलिं थ्व नियम दय्केगु ज्या जूगु खः । थौंया नेपालभाषाय् अप्वः च्वमित दुगु, नेवाः व नेवाःतय् मू लाय्कूया भाय् जूगु, प्रचार-प्रसारया साधन थाकुथि व पत्र-पत्रिका नं केन्द्रित रुपं अप्वः दुगु थाय् जूगुलि यँदेया भाय्, उकी नं शिक्षित मध्यमवर्गीय नेवाःतय्सं न्ववाइगु भाय्-यात थन स्तरीय नेपालभाषा भाःप्युगु दु । थन मजिमगाःगु छुं खँवारे जक नियम खँ न्हयनेगु ज्या जुइ ।

१. ह्रस्व-दीर्घ (चीहाः-तःहाः)

१.१. नेपालभाषाया न्ह्यागुं खँवः (नाम, विशेषण, अव्यय, आदि) चीहाः जुइ, तर आखः दुसूथाय् तःहाः जुइ । गथेः-

स्वतन्त्र खँवः - सिँ, मि, दुर्, किसि, हाकु, आदि ।

आखः दुसूगु खँवः -मनू (मनुख), सरू (सफुति), की (किल), जी (जिल), आदि ।

१.२. रूपावलिइ छयतीवने दीर्घान्त (त्रितःहाः) खँवःया ई-ऊकार दथुइ चोसः जू वनी, उकिया लिउने वइगु इकार न

चीहाः जुइ, तर उकियात सप्तमिइ छ्यलधाःसा तःहाः जुइ । गथेः—
खँग्वः— सफू, पपू, धी, जनी, पौ, धौ, आदि ।

तृतीया— सफुति, पपुति, धिकं, जनिखं, पति, धलि, आदि ।

सप्तमी— सफुती, पपुती, धिकय्, जनिखय्, पत्ती, धली, आदि ।

१.३. तत्सम (अनया) य लितःहाः 'ई' दुगू खँग्वः रूपावलिइ
छ्यलीबले चीहाः जुइ, सप्तमिइ छ्यलीबले अज्यागू खँग्वलय्
'इ' प्रत्यय सन्धि मयासे क्यनेगू बांलाइ । गथेः—

नेपाली (तत्सम)— नेपालि, नेपालिइ

नदी (..)—नदि, नदिइ, आदि ।

१.४. 'झी' छगः त्वःताः मेगू फुक सर्वनाम शब्द (याकःचा
वा रूपावलिइ छ्यलीबले नं) चीसः जुइ । गथेः—

व— इपिं, उपिं, उमि; थ्व— थुगू, छि, जि, आदि ।

१.५. सान्हथ्वीक (दशांकवोधक) छुं ल्याः नी (२०), स्वी
(३०), पी (४०), ख्वी (६०), ग्वी (६०) तःहाः जुइ ।
थुकियात हे सन्धि मयासे च्वय्बले धाःसा चीहाः जुइ ।
गथेः— निइ, सुइ, पिइ, खुइ, गुइ ।

१.६. नेपालभाषाय् वाजात (पुलिङ्ग), माजात (स्त्रीलिङ्ग)
नितां व जाति वा पेशावाचक नां नं चीहाः जुइ । गथेः—
भाजु - मय्जु, खँ - खँनि, सापु - सापुनि, गथु, साहु, ज्यापु,
आदि ।

१.७. तःवचं तँसा पिं (छिपिं, इपिं, भाजुपिं), हने तँसा
जु (हरिजु, कृष्णजु), थःथिति खँग्वलय् वइगू जु (दाजु,
पाजु), विशेषण-प्रत्यय मि (यमि, च्वमि), थोथी अथं थुइ-
कीगू गू (जिगू, नय्गू, नांगू, थुगू) चीहाः जुइ, तर
ल्याःथ्वीक गू (छगू, निगू), गुथि व कुथिया चीहाः रुप गू
(सनागू, थाकू) तःहाः जुइ । ल्याःथ्वीक व विशेषणथ्वीक

१०.५.५. वद्वले छगु, निगु, आदि 'गु' न्हापां तःहाः
व निपा चीहाः जुइ ।

१०.५.६. क्रियाया नियम वव्य वियाकथं जुइः-

१०.५.६.१. वर्तमान वा भविष्यत्कालया द्वितीय-तृतीय पुरुष-
याभक ये-लिउ क्रिया च्वइ, दाइ, मिइ, जुइ, आदि चीहाः
जुइ । न्ह्य इ, उ दुयाय् 'इ' स्वाःसा मी, ज्ञी कथं तःहाः नं जुइ ।

१०.५.६.२. ने, ले, ते, पे, के लिउ क्रिया धाःसा तःहाः जुइ ।
थ्व तःहाः 'ई' यातं 'अइ' कथं च्वय् मज्यू । गथेः- च्वनी,
हाली, सःती, भपी, स्वकी, आदि । (च्वनइ, हालइ, सःतइ
भपइ, स्वकइ मखु ।) आज्ञा(उजं)थ्वीक जुलधाःसा थ्व
चीहाः जुइ । गथेः- भपि, स्वकि, आदि ।

१०.५.६.३. कर्मणि छ्यलाय् च्वय्थें ये-लिउ क्रिया (च्वइगु,
दाइगु, आदि) चीहाः व मेगु (नकीगु, भपीगु, आदि)
दथुइ तःहाः हे जुइ ।

१०.५.६.४. अकारं शुरु जूगु दये, फये, गखये (भूतकालय् 'त'
वइगु) खँवःया प्रथम पुरुष भूतकाल तथा उत्तरकालिक
क्रिया चीहाः जक जुइ । गथेः-फये-फु / फुगु, दये-दु /
दुगु, मखये-मखु / मखुगु ।

१०.५.६.५. च्वाकं धाय्वले व खँल्लावल्लाय् अप्वः छ्यलीगु औ,
ऐ, ई, वी, यू रुपयागु खँवः नं च्वज्याय् छ्यःसां ज्यू । तर
थुकियात मेमेगु निगः आखःया खँवःनाप ज्वःलाकेत निगलं
च्वय्गु बांलाइ । गथेः-

औ- पौ (पलि)- पउ, झौ (झलि)- झउ, आदि ।

ऐ- वैत (वयात)- वइत, वैगु (वयागु)- वइगु, वैके- वइके,

दैगु- दइगु, च्वैगु- च्वइगु, आदि ।

ई- मीगु- मिइगु, कीगु-किइगु, आदि ।

वी - ज्वीगु- जुइगु, ख्वीगु- खुइगु, आदि ।

यू - म्यूगु- मिउगु, क्यूगु- किउगु, आदि ।

२. विसर्ग-अविसर्ग (लिनिफुति च्वनीगु मच्च्वनीगु)

२.१. विसर्ग (लिनिफुति) नेपालभाषाय् तःहाः सःया चिं खः, उकिं उकियात संस्कृतय् थें 'ह' न्वसः पिकाय् मज्यू । थ्व चिं सम्बोधनय् गथेः- छिः छु धयागु ?) त्वःताः मेथाय् अकार व आकारय् जक च्वनी ।

२.२.१. आखः लोप जूगु व रूपावलिइ छचलीवले पूर्वरूप (न्ह्यपलं) खने दःवइगु अप्वः धयं खँग्वलय् लिनिफुति च्वनी । अप्राणिवाचक शब्दय् रूपावलिइ छचल कि धाःसा च्वनीमखु । प्राणिवाचकया सप्तमिइ व च्वनावं च्वनी । गथेः- पसः- पसलं, पसलय्; कपाः- कपालं, कपालय्; त्वाः-त्वाथं / त्वालं, त्वाथय् / त्वालय्; क्वः-क्वखं, क्वःयाके, आदि ।

२.२.२. दथुइ लिनिफुति दुगु खँग्वः रूपावलिइ छचलीवले नं छुं हिलीमखु । लिउनेया लिनिफुतिया पलिसाय् जक आखः पिज्वइ । गथेः- गःपः-गःपतं, गःपतय्; पःखाः-पःखालं, पःखालय्, आदि ।

२.३. कर्मकारकया चिं 'यात' या मेगु रूप 'इत', 'य्त', 'न्त', आदि जुलधाःसा लिनिफुति च्वनीमखु, न्ह्यः चीहाः आखः दयाः 'त' जक जुलधाःसा च्वनी । गथेः- जितः (दः), छितः, तर वइत (वैत), जिमित, झीत, छंत, धाय्त, खुइत (ख्वीत), मिइत (मीत) आदिइ लिनिफुति च्वनीमखु ।

२.४. आकारान्त क्रिया पूर्वकालिक (असमापिका) जूसा लिनिफुति च्वनी, सातत्य (जुयाच्चंगु) थ्वीक, प्रथम पुरुष भूतकाल व कृदन्त नाम जूसा च्वनीमखु । हने क्रिया 'दिसँ' न्ह्यः आकारान्त क्रिया व 'स्वया' 'धका', 'खासयाना' आदि अव्यय रूप वइगु नं अविसर्ग जुइ । गथेः-

पूर्वकालिक— छं नयाः वा, हरि वियाः वन, आदि ।

सानत्यथ्वीक— वं नयाच्चन, हरि ख्वयाच्चन, आदि ।

भूतकाल — जि नया, जिमिसं धया, आदि ।

कृदन्त नाम— वाखंमुना, लहानाभाय्, आदि ।

हने क्रिया — च्वनादिसँ, ब्वनादिसँ, आदि ।

अव्यय — छ धका वल, मेपि गन वइ ? छस्वया जि वांलाः,
खासयाना हरि हिसि दु, आदि ।

पूर्वकालिक आकारान्तया लिउ 'लि' वलधाःसा लिनिकृति
च्वनीमखु । गथेः— (सफू) ब्वनालि, (मचा) ख्वयालि, आदि ।

२.५. क्रिया 'मा' खँग्वलय् लिनिकृति तःसा 'धाय्माल' धैगु अर्थ
थुइ, मतःसा 'थजू' धैगु अर्थ जुइ । गथेः— छ थुगुसी ला पास
जुइमाः (माल), व जाँचय् पास जुइमा (थजू) ।

नाम 'मा' खँग्वलय् लिनिकृति तल कि 'माला' थुइ, मतल
कि 'मूल' वा 'वनस्पति' जुइ । गथे— स्वांमाः छमाः हिं, नेपाल-
भाषाया माआखः मेपिनिस्वया पाः, थ्व गुँइ धुँसिमा मदु ।

२.६. य्, व् चिनाआखः दुगु व मेथाय् नं दुसूगु आखःया पलिसा
लिनिकृति तय्माः, लिउने 'व्' दुसूथाय् लिनिकृति पलिसा 'ओ'-
कार च्वःसां ज्यू । विसर्ग म्होचाय्केगु इवलय् मेथाय् न थथे
च्वःसां शुद्ध भापेगु । गथे— न्ह्यः (न्ह्यल, न्ह्यव)— न्ह्यो, च्यः
(च्यल)— च्यो, छः (छव, देव)— छो, छ्यः (छ्यल)— छ्यो, अप्वः
(अप्वल) अप्पो, हाम्वः (हाम्वल)— हामो, आदि ।

३. अन्तुनासिक-अनुस्वार (मिलाफुति-म्वलफुति)

अनुनासिक ("ह्नाय्लिउ")— चन्द्रविन्दु—मिलाफुति (ई फुति)

अनुस्वार ("माआखलिउ")—शीरविन्दु—म्वलफुति (सिल्लःफुति,
चय्फुति)

३.१. नेपालभाषाय् ह्लासंथ्वः आखः दुसूथाय् म्वलफुति व दुमसू-

थाय् मिलाफुति च्वनी । दां, गां, द, स्वां आदि रूपावन्निइ छचलीबले म्वलफुति च्वनीमखु । गथेः—

दां—दामं, दामय्, स्वां—स्वानं, स्वानय्, पं—पँथं पँथय्,
कं—कँथं, कँथय्, गं—गँतं गँतय्, आदि ।

(धात्थें धाय्गु खःसा न्वसःकथं म्वलफुति तय्गु पाय्छि मजू, छाय्धाःसा दां, दं च्वइगु खँग्वःया सः दाँ, दँ कथं पिज्वः । मिलाफुलि व लिनिफुति साप हे अप्वः जुयाः छचलेत व्यावहारिक मजुइगुलिं थथे म्वलफुतिया व्यवस्था जूगु खः ।)

३.२. आखः दुमसूगु वा दुसूसां पूर्वरूप छचले म्वाःगु ह्लासंथ्वः आखः दुथाय् व नापं मेगु ह्लासंथ्वः आखः (ङ, न, म) वलधाःसा मिलाफुति मतःसां ज्यू । गथे— नँकःमि वा नकःमि, दँकःमि वा दकःमि, यँमि वा यमि, सिँकःमि वा सिकःमि, आदि ।

३.३. ने—लिउ क्रियाय् 'ने' वा उकिया मेगु रूप नी, न, ना, आदि वलधाःसा उकिया न्ह्यः आखलय् मिलाफुति च्वनीमखु । गथेः—

खःगु— च्वने, च्वनी, च्वन, च्वना

मखुगु— च्वँने, च्वँनी, च्वँन, च्वँना, आदि ।

३.४. लिसा कयातःगु क्रियाया ह्लापांगु आखलय् ने—लिउ क्रियाय् मिलाफुति व लिपागुली म्वलफुति च्वनी । मेगु क्रियाय् ह्लापांगु आखः चीहाः जुइ, अनं लिउने म्वलफुति च्वनी । गथेः—

ब्वँब्वं, च्वँच्वं, दँदं, कँकं, आदि

स्वस्वं, ग्याग्यां, ब्युब्युं, खुखुं, आदि ।

३.५.१. प्रथमा, तृतीया व पञ्चमीकथं खँग्वःयात छचलीबले (म्वलफुति) च्वनी । थ्व चिं थन च्वन कि खँग्वःया इ—उकारया रूप चीहाः जुइ, तत्सम (अनया) शब्द नं चीहाः जुइ । गथेः—

विभक्ति— रामं (प्रथमा) कथिं (तृतीया) मचायात दाल, खपं (पञ्चमी) जुलुस वल, आदि ।

इ-उकार- इलं, धिक, धुकुति, गजुलि, आदि ।

तत्सम- शैलि, हिन्दि, नदि, वंशावलि, आदि ।

३.५.२. आखः दुमसूगु ह्लासंथ्वः छगः खँग्वःया आखः तृतीयाय् छचलेबले मिलाफुतिया म्वलफुति जक जुइ । गथे:- सँ-सं, बँ-बं, खँ-खं, कुँ-कुं, लुँ-लुं, आदि ।

३.५.३. म्वलफुतिया पलिसा 'नं' क्वय्बियाकथंया थासय् तय्-माःगु खनेदु । गथे:-

अप्वः ज्यःगु छुं खँग्वः- नेवाः-नेवाःनं, वा-वानं, आदि
पूर्वरूप मस्यूगु वा मछयःगु-कौ (कलि)-कौनं, तू (तुलि)-तूनं, आदि
ए, इ, ओकार लिउ- छेँ-छेँनं, दाइ-दाइनं, रेडियो-रेडियोनं, आदि ।

रोमनलिपि छचला- *Minaeff* नं (*Minaeff* फं मखु)

Brush नं (*Brush* शं मखु), आदि ।

३.६. ह्लासंथ्वः आखः सम्बन्धित वर्णया न्यागःगु वर्ण (ङ, न, म) जूसा म्वलफुति तय्गु व मेगु वर्ण जूसा छु खः व तय्माः । लिउने न्ह्यागु जूसा म्वलफुति जक च्वनी । तत्समय् धाःसा क, च, ट, त, प- वर्गय् न्यागःगु वर्ण क्यनेमाः, अनं च्वय्या (य निसें ह तक) आखलय् म्वलफुति हे च्वनी । गथे:-

सम्बन्धित वर्ण- अंगः, ग्वंगः, छंत, तुंथि, अंप, आदि

मेगु- चम्चा, भम्चा, आम्बोरा, सिन्का, आदि

लिउने- दं (दन), तं (तम), पं (पँथ), आदि

तत्सम- (१) अङ्कमाल, पञ्च, इन्स्पेक्टर, बम्पिङ्ग, आदि

(२) संवत्, संसार, हंस, अश, आदि ।

४. चिस्सः-तस्सः (लघु-गुरु)

चिस्सः = ह्रस्व (चीहाः), अविसर्ग (लिनिफुति मदुगु),
अनुनासिक (मिलाफुति)

तस्सः = दीर्घ (तःहाः), विसर्ग (लिनिफुति दुगु) अणुस्वार (म्बलफुति)
 ४.१. 'सा' प्रत्यय अवस्था (सम्भावना) थ्वीक क्रियाकथं वःसा
 उकिया न्ह्यः आखः तस्सः व कृदन्त नामकथं वःसा चिस्सः जुइ ।
 गथेः—

कूसा— (कुलधाःसा) — कुसा (कुइगु वस्तु)
 तीसा— (तिलधाःसा) — तिसा (तिइगु वस्तु)
 नःसा— (नलधाःसा) — नसा (नय्गु वस्तु)
 त्वंसा— (त्वनधाःसा) — त्वंसा (त्वेनेगु वस्तु)

४.२. स्वभावथ्वीक क्रिया तस्सः व आज्ञा (उजं) थ्वीक क्रिया
 चिस्सः जुइ । गथेः—

स्वभाव	आज्ञा
न्ह्यू (हिलियः) —	न्ह्यु (हिलेगु या)
जू (जुइयः) —	जु (जुइगु या)
नः (नय्यः) —	न (नय्गु या)
ज्वं (ज्वनेयः) —	ज्वं (ज्वनेगु या)

हनावना— हुँ, विज्याहुँ, धयादिसँ, आदि ।

४.३. उत्तरकालिक क्रिया प्रत्यय 'गु' या न्ह्यः आखः व 'म्ह'
 स्वानाः विशेषण थ्वीकीगु क्रिया खँवः (क) प्रथम पुरुष्य चिस्सः
 व (ख) तृतीय पुरुष्य तस्सः जुइ । गथेः—

प्रथम पुरुष	तृतीय पुरुष
जुयागु । जुयाम्ह	जूगु । जूम्ह
वियागु । वियाम्ह	बिउगु । बिउम्ह
गयागु । गयाम्ह	गःगु । गःम्ह
तनागु । तनाम्ह	तंगु । तंम्ह

(ग) अथे हे विशेषण थुइकीगु खँवः 'गु' 'म्ह' न्ह्यागु स्वाःसां
 चीसः जक जुइ । गथे— ह्याउंगु / ह्याउंम्ह, नच्चागु / नच्चाम्ह,

थ्व 'ल्य' सप्तमी विभक्तिया पलिसा पुलांगु रुपं 'स' छत्तःसां ज्यू फयांफक्व 'ल्य' मछत्तलेगु बांलाइ, उकिया पलिसा सतह्य, रेडियोय्, अध्यायय्-कथं 'य्' विभक्ति छत्तलाः यंकेगु याःसां ज्यू ।

७. पङ्गयोग-पङ्गवियोग (खँग्वः स्वाय्गु-मस्वाय्गु)

७.१. लां, रे, ले, नि, आदि निपात, बःब्युसा (अवधारणार्थक) 'हे' संयोजक 'न' मस्वाःसे च्वय्माः । गथेः- खय्त ला खः; व छता धया ब्यु रे; धाःगु गो ले ?; छं हे धाःगु ला खः नि; राम नं वल; मचां नं काल, आदि ।

७.२. अर्थया एकाइकथं स्वापु दुगु नाम-प्रत्यय वा नांया लिच्चः निगः खँग्वलं छता अर्थ थुइगु खँग्वः स्वानाः (समास यानाः) च्वय्माः । गथेः- बुद्धिमान, बुद्धिराज, कृष्णप्रसाद, हरिनाथ, च्वसापासा, च्वखँ-मुना, ह्लातच्वया, नेपालभाषा, धाय्भनं छत्तलीबले, आदि ।

७.३. हने क्रिया 'दिये' स्वानाः व 'विज्याहुँ' मस्वाःसे च्वय्माः । गथेः- च्वयादिसँ, च्वयादिल, च्वयादिइ, च्वयादियाः, च्वयाच्वंगु, आदि ।

च्वया विज्याहुँ, च्वया विज्यात, च्वया विज्याइ, आदि ।

७.४. सातत्य (जुयाच्वंगु), सन्निहित (जुइत्यंगु), भविष्यत् (लिपा जुइगु) थ्वीक क्रिया स्वाय्माः । गथेः-

सातत्य- नयाच्वन, नयाच्वंगु, नयाच्वनी, नयाच्वना, आदि

सन्निहित- नयत्यन, नयत्यंगु, नयत्यनी, नयत्यना, आदि

भविष्यत्- नइतिनि, धाइतिनि, नकतिनि, आदि ।

७.५. तःबचं-तँसा व उकिया रुपावली रुप (त-तय्सं, पिं-पिनि,

पिसं) कृदन्त व तद्धित-प्रत्यय (पुसे, बह, गुलु, सुलु, पहः, आदि)

विभक्ति-प्रत्यय (नं, यात, या, याके, य्) स्वाय्माः ।

विभक्तिथ्वीक अव्यय (निसें, पाखें, तक, थाय्, बले, मध्ये, बारे,

आदि) नं स्वाय्माः । श्वस्वया न्ह्यः षष्ठी-प्रत्यय 'या' (गु)
 अथवा विशेषणश्वीक 'गु' 'म्ह' वल कि स्वाय्म्वाः । गथेः—
 तःवचं— मचात, झीपिं, छिपिसं, आदि
 कृदन्त— हनेबहः नगुलु, नयापहः, आदि
 तद्धित— अय्लाःगुलु, ह्लिसुलु, मचापहः, आदि
 विभक्ति— रामयात, हरिचित, द्यःयाके, आदि
 अव्यय— यलंनिसें, जियाय्, मचाबले, सीताबारे, आदि
 षष्ठी— छिगु बारे, वया पाखें, पासाया थाय्, आदि
 विशेषण— थ्यंगु थाय्, थ्यंम्ह बारे, आदि ।

७.६. अनुकरणात्मक तथा पुनरुक्ति (लिसा) खँग्वः स्वानाः
 च्वय्माः । गथेः— जुरुजारु, झताझत, ह्याह्लारि, ब्याय्ब्याय्,
 बजिसजि, काचाकाचा, आदि ।

७.७. च्वय् स्वाय्गु नियम दःसां नेपालभाषाया प्रवृत्ति चीहाः
 जुयाः व्यागलं व्यागलं च्वनीगु जूगुलिं स्वंगलं अप्वःगु खँग्वःयात
 मस्वाःसे निथिकं (गथेः— नेपाल भाषा, बाखं मुना, आदि)
 च्वःसां ज्यू ।

८. पाछाँ खँग्वः (आगन्तुक शब्द)

८.१. नेपालभाषाया थःगु खँग्वलय् स्वंगःमध्ये छगः जक 'स' दु,
 'ब' व 'व' उच्चारणकथं ब व व त्याजिक च्वय्माः, न्यागःगु
 बर्णमध्ये ड, न, म स्वंगः जक दु, न्यागःगु वर्ण माःथाय् म्बलफुतिं
 ज्या काइ, आदि ।

तर तत्सम संस्कृत, अंग्रेजी, फारसी (तथा अरबी) शब्दयात
 न भाषाय् गथे खः भथे हे च्वय्माः । गथेः—

संस्कृत—शोषण, शीर्षक, शङ्का, विद्वान्, विज्ञ, ताण्डव, प्रतीक,
 प्रशासन, चञ्चल, वीणा, संवत्, संसार, आदि ।

अंग्रेजी— मास्टर, स्टेशन, कोट, पोजिशन, ब्रुश, ग्लास, आदि ।

फारसी- जागीर, किशमिश, शीशी, गंजीफा, करीव, राजी-
खुशी, आदि ।

८.२. फाहाँ खँवःयात रूपावलिइ छद्यलीबले नेपालभाषाया नियम-
कथं हे जुइ । पूर्वरूप खने दइबले तत्सम रूप ज्वः लाःसा तत्सम-
कथं च्वःसां जिउ । गथेः-

अष्टमी- अष्टमि, अष्टमिइ; भाषा (भाय्)-भासं, भासय् वा
भाषाय्; विद्वान्- विद्वानं, विद्वान्याके; परिषद्- परिषदं,
परिषदय्; देश (दे)- देशं, देशय्; विचार- विचार (विचाः)
वा विचार, आदि ।

८.३. नेपालभाषाय् अप्वः छद्यले याःगु खँवः तत्समकथं मच्चःसे
थःगु हे पहलं च्वःसां ज्यू । गथेः- विचाः (विचार)- विचार;
वेला- वेला; वचं (वचन)- वचन, आदि ।

६. थीथी खँ

६.१. ए-ओकारया खँ

६.१.१. नेपालभाषाया दक्वं क्रिया खँवः न्ह्यःने य-व (ये-वो
मखु) चिनाआखःकथं, लिउने एकार कथं च्वय्माः । गथेः-

य-ए- क्यले ग्यये, न्यने, क्यंके, आदि

(क्येल्य, ग्येय, न्येन्य, क्येक्य, आदि मखु)

व-ए- च्वले, स्वये, ब्वने, क्वके, ज्वपे, आदि ।

(च्वेल्य, स्वोय, ब्वोन्य, क्वोक्य, ज्वोप्य, आदि मखु ।)

६.१.२. सामान्यतया नेपालभाषाया नाम, विशेषण, अव्यय, आदि
शब्दया नं न्ह्यः आखः य-व चिनाआखःकथं व लिउने ए-ओ
माआखःकथं न्वँवाय्गु स्वभाव दु, तर थ्व सम्बन्धय् थीथी कारणं
छता हे नियमं च्वज्या मजूगुलि चलन अनुसार य-ए, व-ओ
निथिकं नं च्वय्फु ।

य-ए- झीगु दे न्ह्याइपु; केहेँ वल; मेसं च्वइ; छयः चक्कं; छः तुइल, आदि ।

व-ओ- ग्वय् छगः वियादिसं; गो, छ गन धने धयागु ? थ्व व्वथा चीधं, मोहः छमो ब्यू रे, आदि ।

६.२. न्ह-म्ह-या खँ

६.२.१. नेपालभाषाय् न, म-या नं घोँसः (महाप्राण) न्ह, म्ह दु । (संस्कृतया ह, ह्य व थ्व पाः । नेपालभाषाय् न्, म् ह्लापा वइ, संस्कृतय् ह्, ह्लापा वइ ।) न्हु, न्हि व म्ह अप्वः छचलीगु मुक्त (याकचा) व वद्ध (धानाः) कथं वइगु खँग्वः खः । खँह्लावह्लाया माआखःया दथुइ (स्वरमध्यंगत) लाइवले थुकियात नु, नि, म-कथं नं न्ववाः । न्ह्यः आखःकथं व स्वतन्त्र छचलीवले घोँसः-कथं हे छचलेमाःगुलि माआखःया दथुइ नं थुकियात अथे हे छचलेगु बांलाः । गथेः-

छन्हु (ज्यू)- छनु (मज्यू), पुह्लि (ज्यू)- पुनि (मज्यू), न्हियान्हिथं (ज्यू)- नियानिथं (मज्यू), छम्ह (ज्यू)-छम (मज्यू) ग्याःम्ह (ज्यू)- ग्याःम (मज्यू), चाह्लय् (ज्यू)-चानय् (मज्यू) कन्हय् (ज्यू)- कनय् (मज्यू), निम्हेसिनं (ज्यू)-निमेसिनं (मज्यू), आदि ।

६.३. र-या खँ

६.३.१. नेपालभाषाय् ह्लापा तवर्ग (त, थ, द, ध, न) दुथाय् झौकह्लय् 'र' जुयाच्चंगु दु । तवर्गया छुं आखः न्ह्यःने च्वन कि र जुइमखु, तर माआखःया दथुइ लात कि 'र' जुइगु स्वभाव खनेदु । थुकियात फयांफक्व तवर्ग क्यनाः च्वय्गु भि । गथेः- दु-मदु (मरु); धे-छधे (छरे); तका-छतका (छर्का); थे-थथे (थरे), आदि ।

६.३.२. र दुगु आखः अप्वः हे छचले धुंकुगुली माआखःया दथुइ

क्यातुगु । क्यातुम्ह, आदि । (घ) के-लिउ प्रेरणार्थक दुगु उत्तरकालिक क्रियाया 'कुगु' निगलं चीहाः जुइ । गथेः-
धायकुगु, च्वकुगु, मिइकुगु, खुइकुगु, आदि ।

४.४. नेपालभाषा गुलि ज्यल (वा छचल) उलि चिस्सः जू । गुलि गुलि खँग्वलय् पूर्वरूप (न्यपलं) दुथाय् नं थौंकल्लय् चिस्सः कथं न्ववाय्गु व च्वय्गु चलन दु । रूपावलिइ छचनीवले गनं न्यपलं खनेदइ, गनं खने दइमखु । गथेः-

धाय्गु (धाय्गुलि) — धाय्गुलि, धाय्गुली

मचासु (मचासुलि) — मचासुलि, मचासुली

खापा (खापात) — खापां, खापाय्

सिलु (सिलुति) — सिलुं, सिलुइ

सिँ (लिच्छवि 'सिकर' / सुइगु 'सिन्का') सिं, सिँइ, आदि ।

४.५. रूपावलिइ मछचःगु शब्दय् तस्सः जूगु रूपावलिइ छचल कि चिस्सः जूवनी, पिज्वःगु आखलय् हे माःगु विभक्ति-चि च्वनी । प्राणिवाचकय् सप्तमिइ 'याके' च्वनीवले रूपायित जुइ-मखु । गथेः-

की- किलं, किलय्; धुकू- धुंकुति, धुकुती;

दे (य्) - देशं, देशय्; म्यय्- म्यचं, म्यचय्;

ग्वां- स्वानं स्वानय्; गां- गामं, गामय्;

मनू- मनुखं, मनूयाके; मां- मामं, मांयाके, आदि ।

५. ये-अन्त्य क्रिया

५.१. नेपालभाषाय् ने, ले, के, ते, पे अन्त्य क्रिया (त्वने, हिले, नके, सःते, भपे) एकारान्त (ए-लिउ) दुथें ये-अन्त्य क्रिया नं ए-लिउ नालातःगु दु । थुकथं क्रिया निगः आखःया जुइ । उकिं च्वये (च्वय्) या च्वे, फये (फय्) या फे वा फये, नये (नय्)-या ने वा न्ये, आदि छगः कथं च्वय् मज्यू ।

५.२. प्रथम पुरुषय् खँपु (वाक्य) वा खँत्वाः (वाक्यांश) या लिउ वल कि 'ये', ('य्' च्वःसां गल्लि जुइमखु) मेथाय् 'य्' च्वयगु । इ-उकार मूल क्रियाय् थ्व 'इ' जुइ । थुकियात ये-लिउ कथं च्वःसां ज्यू । गथे -

खँपु । खँत्वाः लिउ- जि नये; झीसं ज्या याये; नये-त्वने, आदि । मेयाय्- धाय्गु, धाय्त्यन, धाय्त, धाय्के, आदि ।

च्वयगु, च्वय्त्यन, च्वय्त, च्वय्के / च्वके, आदि ।

इ-उकार- विइ (वी)- विइगु (वीगु), खुइ (ख्वी)- खुइगु (ख्वीगु), आदि ।

(विये-वियेगु, ख्वये-ख्वयेगु च्वःसां ज्यू ।)

५.३. ये-अन्त्य क्रियाया प्रेरणार्थकय् 'य्के' जुइगुली भूतकालय् 'ल' व 'के' जुइगुली भूतकालय् 'त' जुइगु, अथे हे पूर्वकालिक (असमापिका) तथा प्रथम पुरुष भूतकालय् याः / या व नाः / ना जुइगु वाक्यय् पाय्छि जुइक छयलेमाः । सामान्यतया थुकिया सम्बन्ध थथे खः-

प्रेरणार्थक

(ध्यवा) काल- काय्के; (स्वां) छाल- छाय्के (य्के जुइगु)
(खापां) कात- काके; (लैं) छात- छाके (के जुइगु)

पूर्वकालिक व भूतकाल

काये- काल- कयाः । कया (ल-याः । या)

कात- कानाः । काना (त-नाः । ना)

छाये- छाल- छायाः । छाया (ल-याः । या)

छात- छानाः । छाना (त-नाः । ना), आदि । ÷

÷ थ्व सम्बन्धय् अप्वः खँ रमापतिराज शर्माजुया पिदने त्यंगु च्वसु स्वयादिसँ ।

६. य् हलन्त (तुति त्वाः ह्लाद्यगु)

६.१. नेपालभाषाय् ह्लापांसिं छयलाः वयाच्वंगु खँग्वलय् खास-
याना स, च, ज लिउने दुथाय् उकिया पलिसा थौंकह्य 'य्'
(इ-उकारय् इ) जूगु दु, उकियात रूपावलिइ छयलीवले पूर्वरूप
(न्यपलं) क्यनेमाः । गथेः—

ग्वय्-ग्वचं, ग्वचय्; ध्वाँय्-ध्वाँचं, ध्वाँचय्; कुँइ- कुँचं, कुँचय्;
हँय्- हँसं, हँय्याके; भ्वय्- भ्वजं, भ्वजय्, आदि ।

(थौंकह्यया नेपालभाषाया थःगु खँग्वलय् लिवाआखः
(व्यञ्जनान्त) खँग्वः मदु । तत्सम अकारान्तया न्वसलय्
धासा थ्व दु । (गथेः— राम् वल, दान् ब्यु, शुक्रपथ् यलय् दु,
आदि ।) छसतं न्ववाइगु अय्, आय् माआखःया 'य्' लि-ल्यँसा
य् । थ्व इ-उकार लिउ खँग्वलय् 'इ' जूगु दु । देवनागरी वा
नेपाल आखलय् अय्, आय्यात छगू चितं क्यनेगु छगः आखः
मदुगुलि थथे 'य्' लिवाआखः कथं छयलेयाःगु खः ।)

६.२. अप्राणिवाचक शब्दया सप्तमीया चि 'स' या 'य्' जूगु
ल्याखं व 'य्' खनेदय्क क्यनेगु, उकियात अकारान्तय् तं 'ए'-
कारं मने, धने, पसले--कथं मच्वय्गु, लासाय्, दालाय् थें मनय्,
धनय् खनेदय्क 'य्' तय्गु । इ-उकारय् 'इ' जुइगुयात नेपाल-
भाषाया खँग्वलय् स्वानाः (सन्धि यानाः) दीर्घ ई (खुसी, पली,
आदि) च्वय्गु, दीर्घान्त तत्समय् 'इ' क्यनेगु (तदिइ, हिन्दिइ,
आदि) थुकियात दीर्घ हे सप्तमी भाप्युसां ज्यू । सप्तमिइ 'स'
बः वीगु प्रत्यय वल कि तःहाः ई जुयावं च्वनी । गथेः— उकीसं
(उकीसनं), उगुलीसं, आदि । प्रथमाया 'स' वल कि चीहाःनतुं
जुयाच्वनी । गथेः— छिसं, इमिसं, जिमिसं, आदि ।

६.३. थःथवं विभक्तिध्वीक एकारान्त अव्यय- न्ह्यःने, लिउने,
दुने, पिने, थने, क्वने छःने, तःले, वारे, रिखे, थुखे, उखे, मध्ये,

अले, आदिइ सप्तमी प्रत्यय 'य्' (गथे:- लिउनय् वा लिउनेय्, वलय् वा वनेय्, आदि) क्यने मज्यू ।

६.४. न्ह्यपलनय् (पूर्वरूपय्) स, च, ज (वा मेगु) दुथाय्या 'य्' लोप याना: उकियात 'ए' मयाय्गु । गथे:-

कल्लय् (कल्लस) — कन्हे (मयाय्गु)

वनय् (वनज) — वने (मयाय्गु)

त्वय् (त्वच) — त्वे (मयाय्गु)

भवय् (भवज) — भवे (मयाय्गु)

६.५. नेपालभाषाया न्वसःकथं 'अय्' 'आय्' थें छसः खःसां तत्सम शब्दय् 'य्' तुति त्वाःल्लाय् मज्यू । गथे:-

अन्याय (अन्याः) ख:- अन्याय् मखु

भय ख:- भय् मखु

लय ख:- लय् मखु

आय ख:- आय् मखु, आदि ।

६.६. नेपालभाषाय् सप्तमी रूप थीथी खनेदुगु व गुलिखे शब्दया न्ह्यपलं (पूर्वरूप) म्हमसिया वंगुलि छसिकथं आपालं थासय् यँ-यलय लय् (ले) व खवप-धौख्यलय् खय् (खे) तय्गु चलन दु ! थज्यागु थासय् तृतीयाय् 'न' छचलेगु याः । गथे:- बौनं, रेडियोनं, २० नं, 'नुगः' नं, आदि । लय् (खय्) सप्तमी-प्रत्यय न्ह्यपलं सिइदुगु व छचले जिउथाय् तय् मज्यू । क्वय् बिया-तःथाय् थ्व अप्वः छचलेगु याः । गथे:-

(क) न्ह्यपलं मस्युगु वा मछ्यःगु- बौ (बलि)-बौले, आदि

(ख) ओ (औ), य, ई, ह, लिउ दुगु- रेडियोलय्, विषयलय्,

अध्यायलय्, 'झी'लय्, तराईलय्, समूहलय् गुलिलय्, आदि

(ग) ल्याः (अङ्क) या लिउ-२० लय्, ३५ लय्, १०५ लय्, आदि

(घ) ल्ह्यसा (उद्धरण)- 'नुगः' लय्, 'मुना-स्वां' लय्, आदि ।

लाःथाय् 'र' च्वःसां ज्यू । गथेः— दराभत (ददाभत), मरि/
गह्लि (मधि), पर्सि (पतासि), थाय्मरु (थाय्मदु), आदि ।

६.३.३. र क्यनाः च्वय्वले खँल्लावल्लाया जक वा छुं जाति वा
थाय्या भाय्थें लसि वइथाय् उकिया पलिसा तवर्ग क्यनेमाः । गथेः—

अतकोनारायण [ल्वः]— अर्कोनारां [मल्वः]

गथे [ल्वः]— गरे / घरे [मल्वः]

क्वदल [ल्वः]— क्वरल [मल्वः]

जन्मह्लि [ल्वः]— जर्मनि [मल्वः]

यमराज [ल्वः]— जन्मराजा [मल्वः], आदि ।

६.४. पुलांगु रूप

६.४.१. नेपालभाषाया थौंकल्लय्या रूप चीहाः जुयाः आपालं
पानाः वने धुकल । अय्नं पुलांगु रूप थाय्थासय् इलय्ब्यलय्
छयलेगु चलन दु । थौंकल्लय्या रूपया पलिसा पुलांगु रूप छयःसां
व नालेबह जुइ । गथेः—

जि छितः तःधं भालपे [भाःपे]; पलि [पौ] स्यने धुकल;

स्यस्यःतय आपालं कुलनां [कुनां] दु; धुकुतिस [धुकुती] ध्यवा दु;

छिस्कर [छि] झायादिइ माल; न्हूदँया लसताय् [लय्ता] य्

भितुना दु, आदि ।

इनाप

नेपालया छगू च्वजाःगु भाय्कथं नेपालभाषा शैक्षिक स्तरय् थौं स्नातकोत्तर व विद्यावारिधि तगिनय् तक थ्यने धुंकल, तर थुकी थीथी च्वमितय् थीथी व्याकरण सम्बन्धी थःथःगु बिचाःकथं च्वज्या जुया वयाच्वंगु दु । स्कूल, क्याम्पसया ब्वमि, ब्वंकःमि-पिसं नं थःथःगु तालं च्वय्गु यानाच्वंगु दु । थथे जुइगु मेथाय् न्ह्यागु जूसां शिक्षा-ख्यलय् बांमलाः । उकिं नेपालभाषाया च्वज्या छगू हे पहलं याय्त नेपालभाषाया ह्याय् दे व देशंदे स्तरय् तय्त तथा नेपाः गालं पिने च्वंपि नेवाःतय्सं नं 'भाय्वः' धाइगु भय मदय्क स्तरीय नेपालभाषां नुगः कय्मकुं कुसे च्वय् फय्केत थ्व नियमावली दय्केगु ज्या जूगु खः । शिक्षा-ख्यलय् जक मखु, पत्रकारिताया ख्यलय् तथा मेगु न्ह्यागु नेपालभाषाया च्वज्याय् नं छगू रुप जूसा बांलाइगु खः । थ्व नियमावली फयां-फक्व पाय्छि व व्यावहारिक जुइकथं दय्कागु दु, अय् नं थुकी दुथ्याःगु नियम माःकथं, खःकथं अझ भिकेत सःस्यूपिके इनाप दु । खःगु व पाय्छिगु लैक्यनायात न्ह्यावलें लसकुस दु ।

देगः हिचा सफू

(छसीनथं)

देगः १ जीवन लँपुइ (म्ये पुचः) - वासुपासा, ने. सं. १०६७

देगः २ झीगु साहित्यय् बाखं(इतिहास) - कृष्णचन्द्र सिंह, ने. सं.

१०६७

देगः ३ सिद्धिदास लुमंकाः (प्रबन्ध) - रामभक्त, ने. सं. १०६७

देगः ४ सतः (बाखं पुचः) - संयो. सा.मि, येँ ने. सं. १०६७

देगः ५ सिलुस्वां (उपन्यास) - गिरिजाप्रसाद ने. सं. १०६८

देगः ६ गिरिजाप्रसादया गद्य कविता (कविता)- गिरिजाप्रसाद

ने. सं. १०६८

देगः ७ भोंमि निबन्ध (निबन्ध पुचः)-सं. रामभक्त ने. सं., १०६८

देगः ८ समानान्तर (बाखं पुचः) - भूषणप्रसाद, ने. सं. १०६८

देगः ९ छ धन्य खः (उपन्यास) - इश्वरानन्द, ने. सं. ११००

देगः १० थैक्यू मिष्टर ग्लाड (उपन्यास)- अनु. सा.मि, ने. सं.

११०१

देगः ११ स्तरीय नेपालभाषाया नियमावली (व्याकरण)-

काशीनाथ ने. सं. ११०१

नेपालभाषाय्- थ्व भाषाया स्वभावकथं वा भाषानुरागं सिद्धिदास (वय्कःया रचनाय् थःगु अप्रकाशित व्याकरण पालन यानाः) इलंनिसें आःतकया व्याकरण रचना जुयाच्चंगु न्हाइपुगु बःचा हाकः इतिहास झीगु न्ह्याःने दु । खला यक्व दँ ह्लापा सूर्यबहादुर पिवाःजुया लेख-व्याकरण-इतिहास-धर्मोदयया थीथी अंकय् पिदन । उकी चित्तधर 'हृदयजु'या नेपालभाषा गय् रुत्रय्गु ? नामंयागु तथ्यंक मेगु भाषाया नामकरण प्रभाव लाना च्वंगु विषय-वस्तु उदाहरण बियाः व्यवहारिक कथंया जुयाच्चन । नवाय्गु कथं न्हूगु व्याकरणय् इश्वरानन्द थःगु साहित्यिक कृती नं नांजाः । स्वनिगलया थ्व प्रवृत्तिया थासं पिने च्वंम्ह प्रा. काशी-नाथ तमोटया स्तरीय नेपालभाषा नियमावली वय्कःया पी. एच. डी. याय्गु स्वापुतिथा कुतलय् आःयात अप्वःस्यां नाले मालेफु धैंगु मंकाः ग्वसाः विचाः कथं येँया भाय् स्तरीय नाला-तःगु ख्वपभाय् दथु भाय् नालीम्ह सल्लाहकार दुध्याकाः थ्व सफू प्रकाशन जुयाच्चन । तर मू खँ ला भौगोलिक अवस्थां छगू थाय् व मेगु थाय्या स्वापू लैपुया कठिनाइ जुयाः तातक त्वाःदलाः यक्व भाषिका जुयाच्चंगु नेपाःया आधुनिकव्याकरण प्रभावं संचारया साधन सुलभ सतिना बयाच्चंगु बेलाय् शब्दकोशं यक्व ज्या वी फु । थुकिया निर्माण तिनि व्याकरण एकरुता हय्त थःथवं अःपुइ । वस ।

श्रीपंचमि ने. सं ११०१

रामनन्दा

देगः म्हिचा सफू